

NOVÁK CSABA ZOLTÁN

A párt szolgálatában. Kádersors a Székelyföldön

Bevezető-módszertan

A magyar közigazgatás kivonulása és a szovjet csapatok érkezése 1944 őszén gyökeresen új politikai helyzetet teremtett a Székelyföldön. Meginapult a harc a háború okozta politikai vákuum kitöltéséért, s ebben a Román Kommunista Párt (RKP) az egyik főszereplővé vált. A megváltozott kül- és belpolitikai kontextus kedvező körülményeket teremtett a párt központi és helyi szervezeteinek kiépítéséhez. Központi vezetése ebben a munkában a régió területén önként bekapcsolódó pártaktivisták, káderek tevékenységére is alapozott. Richard V. Burks történész szerint a kommunista pártok szerkezete két képzeletbeli koncentrikus körben rajzolódik ki. A belső kör közepén van a döntéshozók viszonylag szűk csoportja: ők a politikai hatalom birtokosai. A körben pedig maga a pártapparátus, a káderek, az aktivisták találhatóak, akik érvénybe lépítik a döntéseket, birtokolják az adminisztratív hatalmat.¹ Kádereként tekintünk tehát azokra a – képzeletbeli belső körben elhelyezkedő – személyekre, akik életük egyik szakaszában aktívan részt vállaltak és részt vettek a kommunista párt belső életében. Jelen esetben olyan személyekről van szó, akik a 1940-es évek közepétől önkéntesen beléptek az RKP-ba, ott aktív szervező, ideológiai és politikai szerepet vállaltak. (A képzeletbeli külső kört természetesen a párttagság tölti ki.)

Tanulmányom célja, hogy székelyföldi pártaktivistákkal készült életútbeszélgetések alapján betekintést nyújtsak életükbe, munkájukba, mindennapjaikba. A kutatások kezdeti stádiuma miatt nem vállalkozhatam tipologizálásra. Első lépésként olyan személyek élettörténetét választottam ki, akiknek példája segít jobban megismerni a székelyföld-

¹ Richard V. BURKS: *The dynamics of Communism*. Princeton Univ. Press, 1961. 7.

di káderek világát. A megkérdozettek között szerepel magyar, zsidó származású és női káder egyaránt.² Ha elfogadjuk Mannheim Károly generációs meghatározását, amelyet Dessewffy Tibor is használt, miszerint „azokat a fiatalokat tekinthetjük azonos generációba tartozónak, akik ugyanazokkal a konkrét történelmi kihívásokkal néznek szembe”, akkor kádereink egy generációhoz tartoznak.³ A kiválasztottak és megkérdozettek az 1910-es évek végén vagy az 1920-as évek közepe táján születtek, és 1945–1950 között a kommunista párthoz csatlakozók első hullámával kerültek be a nómenklatúrába. Pályájuk során folyamatosan pártiskolai, pártegyetemi képzésben részesültek. A képzések után különböző szervezési, ideológiai, politikai funkciókat töltöttek be a párt bukaresti vagy székelyföldi szervezeteiben. Gyakran helyi szinten döntéshozó szerepbe kerültek, például sok közülük a Magyar Autonóm Tartomány (MAT) Tartományi Bizottsági tagja, pártiskolai igazgató, pártiskolai előadó, szervező titkár, néptanácsi alelnök lehetett.⁴ Pártkarrierjük körülbelül a hatvanas évek közepén ért véget, de akadtak olyanok is, akik menet közben, az ötvenes évek közepétől vagy csak később, a nyolcvanas évek végén kerültek ki a nómenklatúrából.

Dolgozatomat négy kérdéscsoport köré tömörítem. A szocializációs keretokról szóló fejezetben megvizsgálom a káderek elsődleges szocializációját biztosító kereteket: születési körülmények, neveltetés, család, iskola, közösségi élet. A következő fejezet kulcskérdései a kommunista ideológiával való találkozás és azonosulás körülményeit járják körül: az

² Az RKP székelyföldi szervezeteinek kiépítésében a régió sajátos etnikai szerkezete miatt (abszolút magyar többség) a kezdeti időszakban a román etnikai elem nem játszott meghatározó szerepet. Az 1950-es évek végétől nagyobb számban és politikai súllyal megjelenő román származású káderek életútja egy következő kutatás témája.

³ DESSEWFFY Tibor: *Iskola a hegyoldalon*. Új Mandátum Kiadó, Budapest, 1999. 83.

⁴ A Székelyföld az 1950-es adminisztratív változtatásokig Maros-Torda, Udvarhely, Csík, illetve Háromszék megyéket jelentette. 1950-ben az addigi megyerendszert átalakították. A megyék és a kisebb közigazgatási egységek, a járások helyét átvették a szovjet mintára létrehozott tartományok, illetve rajonok. Ebben a közigazgatási rendszerben több járás alkotott egy rajont, és több rajon alkotott egy tartományt. Eszerint a székelyföldi rajonok egy része (Maros, Gyergyó) Maros Tartományhoz, a másik részük (Csík, Udvarhely, Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely) a Brassó központú Sztálin Tartományhoz tartozott. 1952-ben, a felosztási elveken nem változtatva, kisebb-nagyobb területi változtatások történtek. Ekkor alakult meg a Székelyföldet és az ott élő kompakt magyar lakosságot magába foglaló Magyar Autonóm Tartomány. A MAT ebben a formában 1960-ig létezett, amikor újabb változtatásokra került sor. A magyar többségű Sepsi és Kézdi rajonokat Brassó Tartományhoz csatolták, és a Maros Magyar Autonóm Tartománnyá (MMAT) keresztelt régi MAT kiegészült két román többségű rajonnal. Részletesebben lásd Stefano BOTTONI: A sztálini „kis Magyarország” megalakítása. *Regio*, 2003/3. 89–126.; GAGYI József: Határ, amely összeköt. *Regio*, 2003/3. 126–149.; NOVÁK Csaba Zoltán: A Magyar Autonóm Tartomány elitjének kialakulása és megszerveződése. In: *Nemzet a társadalomban*. Szerk.: FEDINEC Csilla. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2004. 191–205.

illető milyen körülmények között ismerkedett meg a mozgalommal, hogyan fogta fel a baloldali mozgalom ideológiai tételeit, milyen körülmények között és milyen indíttatásból lépett a párt szolgálatába? A *pártmunka* című fejezetben a párt aktivistájaként elvégzett munkáról van szó: milyen körülmények között, milyen beosztásban dolgozott, hogyan alakult a hatalommal való viszonya? Az utolsó fejezet a pártaktivista pályájának utolsó szakaszát, a pártmunkától való végleges megváltást mutatja be.

A tanulmány életút-beszélgetéseken alapul, amelyek 1998–2004 között készültek székelyföldi pártaktivistákkal. A beszélgetéseket a Magyar Autonóm Tartomány történetét kutató programon belül Gagy Józseffel közösen készítettem. Célunk az volt, hogy megszólaltassunk olyan személyeket, akik a korszak aktív politikai, közéleti szereplői voltak, vagy pedig olyan pozíciókat töltöttek be és olyan alapfelkészültséggel rendelkeznek, hogy az átlagosnál komplexebben látták át az adott helyzetet (értelmiségiek, gazdasági szakemberek stb.). Úgy gondoltuk, az életutak bemutatása segít értelmezni a korszakot.

A levéltári források, a párt szakemberei által készített káderjellemezések – azon túl, hogy a párt legfelsőbb vezetésének sokszor sablonos elvárásai alapján készültek – nem szolgáltatnak teljes képet az illetőről. A káderjellemezések tartalmazzák ugyan az alapfelkészültségre, a munkahelyi állomásokra, attitűdökre vonatkozó információkat, de nem adnak mélyebb háttérrel és személytelenek. A felvett interjúkból azokat az eseményeket és állításokat ragadtam ki, amelyek az elmondottak alapján többnyire jellemzőek voltak a káderek életútjára. A pusztán tények felsorolása, az életutak állomásainak megnevezése mellett fontosnak tartottam a megkérdezettnek az adott kérdésekhez való viszonyulását is. Ezért az elemzés bizonyos elemei egyfajta interpretációként és semmiképpen sem ténymegállapításként értelmezhetők. A narratívák értelmezésekor viszont, ha volt rá lehetőség, támaszkodtam történeti, statisztikai ismeretekre is.

Az interjúkészítést igyekeztünk meghatározott módszertan szerint felépíteni. Ennek a kidolgozásában jelentős szerepet játszott a budapesti 1956-os Intézet több éves szakmai tapasztalata. Első lépésként Gagy József összeállított egy alapkérdőívet, s ő kezdett el interjúzni is. A kérdőív idővel, ahogy a MAT-ra és az ötvenes évekre vonatkozó tudásunk gyarapodott és újabb kutatási témák jelentek meg, bővült. Az interjúalanyokat előzetes (sajtó-, levéltári anyag révén nyert) ismereteink alapján, majd az időközben kiépült személyes kapcsolataink révén ismertük meg. Előzetesen értesítettük szándékainkról, majd személyesen is tár-

gyaltunk velük. Igenlő válasz esetén több alkalommal találkoztunk, és beszélgettünk. A magnókazettára rögzített hanganyagot ártírtuk és visszavittük ellenőrzés, kiegészítés, pontosítás végett az interjúalanyhoz. Ezek után került sor az interjú szöveghű, számítógépes leírására.

Mit tartalmaz egy interjú? Kísérőlapot az illető nevével, foglalkozásával, a beszélgetés időpontjával, helyszínével és időtartamával, feltüntetve az interjúkészítő nevét és a kikérdezett személynek a beszélgetés nyilvánossági szintjéről, az anyag kutathatóságáról alkotott véleményét. Ebben a tekintetben három lehetséges megoldás létezik: szabadon kutatható és idézhető; szabadon kutatható, de csak név nélkül idézhető; és végül csak a kikérdezett halála után kutatható szöveg. Maga a beszélgetés két nagyobb egységre épül. Az első egység egy úgynevezett életút-beszélgetés. Ez tartalmazza a kikérdezett személy életének legfontosabb állomásait, családi hátterét, az életét befolyásoló külső és belső tényezőket, iskolázottságát, a szocializációs keretet biztosító tényezőket, családja sorsának alakulását. A beszélgetés második része, az interjúalany tudásától függően, a kutatott korszakra vonatkozó ismereteket, tudanyagot rögzíti. A témák: MAT genezise, a hétköznapiak, az RKP szerepe, az RKP-hoz való viszony, a politika és a hétköznapiak, a munkahely, a városképek, a kollektívizálás, az iparosítás, a MAT-vezetők (származás, történetek stb.), a lakásviszonyok, a társadalmi viszonyok (a visszatérő zsidók integrálása) stb. A Gagy Józseffel közös interjújukon kívül például László Márton, Stefano Bottoni is készített beszélgetéseket. Az interjúkat a Jakabffy Elemér Alapítvány kolozsvári dokumentumtárában helyeztük el. Ott a szakmai szempontoknak megfelelően tárolják őket, kinyomtatott változatban, lemezen és számítógépen.

„Nem volt földünk és házunk, nem volt, ahová mennünk, csak a gyár volt.”

Szocializációs keretek

A kommunista párt a lenini és sztálini tanítások szellemében elsősorban a szegényebb, úgynevezett hátrányos helyzetű rétegek köréből verbuválta kádereit. A kiválasztott és a termelésből kiemelt emberek döntő többsége ilyen hátrányos helyzetű, szilárd egzisztenciával alig rendelkező családokban látta meg a napvilágot. Gyerekkorukat, életük elsődleges szocializációs kereteit ez a környezet határozta meg. Egy Maros menti fűrésztelepen, egy marosvásárhelyi szegénytelepen vagy egy székelyföldi

többgyerekes szegényparaszti családban születni a két világháború közötti időszakban nem sok jót ígért. A különböző munkástelepeken felnövő gyerekek életét a tipikusnak tartott munkásélet mindennapjai határozták meg: többgyermekes család, szegényes lakhatási körülmények, elemi iskola, inasévek, korán, szinte gyerekként elkezdett munka. „Édesanyám kilenc gyermeket szült – mondta egyik interjúalanyunk. – Három meghalt, hatan maradtunk meg. Nagyon szegényes körülmények között éltünk. Probléma volt az étellemezéssel és a higiéniai állapotokkal is.”⁵ Hasonló nehézségekkel küzdött egy marosvásárhelyi munkáscsalád is: „Aztán nagyon jól ment a sorsunk a nagy munkanélküliség alatt a 33-as években. Apámék házat akartak építeni, ezért kölcsönt vettek fel a banktól, de nem tudták törleszteni a kamatot, és így szépen elárverezte a bank a házat... Szép kicsi ház volt, gyermek voltam, emlékszem. A pénzből vettünk egy telket és ócska téglákat a Kőműves utcában és kalákában felépítettük a házat.”⁶

A primer szocializációt a család, a munkástelep vagy éppenséggel a falu szűkebb közössége határozta meg. Azok az elsődleges sémák, amelyek alapján a beszélgetések során (is) megkonstruálták az objektív valóságot, ebből a világból valók. Szülőföldjükön többnyire magyar környezetben szocializálódtak, de miután bekapcsolódtak a pártmunkába, vegyes román–magyar vagy román többségű közegben is megfordultak. „A munkamegosztás olyan volt – mesélte Valter István –, hogy az anyagterén dolgoztak a disznajóiak, a rönktéren a holtmarosiak, a fadöntésnél pedig a holtmarosiak. Ezek többsége mind magyar volt. Miután kezdtem felcseperedni, akkor jöttek Szatmár mellől az avasi [román] segédmunkások, mi curákoknak hívtuk.”⁷ Arra is van viszont példa, hogy valaki inasként került román környezetbe.⁸ „Bukarestben voltam inas egy ideig. Sokat dolgoztam az ácsoknál és a kőműveseknél. Később aztán egy órás-mesternél dolgoztam, szintén mint inas. A mester egy aradi származású magyar zsidó volt, Gábor Jakabnak hívták. A mester megígérte, hogy megtanítja az órás-mesterséget... Takarítottam, elvégeztem a ház körüli munkákat, és figyeltem. Jók voltak velem, de miután a mester felesége megszülte a második gyermeket is, engem küldözgettek bevásárolni.

⁵ Csernovics Sámuel, született 1925. Jakabffy Elemér Kortörténeti Gyűjtemény (JEKGY).

⁶ Benke József, született 1919. JEKGY.

⁷ Valter István, született 1925. JEKGY.

⁸ A két világháború közötti időszakban nagyon sok székelyföldi keresett munkát nagyobb ipari központokban, Brassóban, Bukarestben vagy éppenséggel Románia valamelyik „regáti” (így nevezték az Ókirályságot, vagyis az 1918 előtti Romániát) településén.

Megpróbáltam más helyen elhelyezkedni, de sehol sem vettek fel a numerus clausus miatt, tehát azért, mert magyar voltam. [...] A tavaszig alkalmi munkákból tengődtem, aztán egy időre ismét hazatértem, segítettem otthon, majd visszamentem ismét Bukarestbe.”⁹

A közösségi életet a munkás nagycsalád, a sok testvér, a többi munkásgyerek, ritkább esetben a munkásotthon által behatárolt mikrovilág jelentette. Itt alakult ki munkásidentitásuk magva is. Benke József például aktívan sportolt, de csak a munkás sportegyesület versenyzőjeként. „Jártam sportolni is. Egy nagyon kemény sportágat, az ökölvívást választottam. Nagyon sok versenyen vettem részt. Az egyesületbe, ahová tartoztam, csak kimondottan munkások jártak.”¹⁰ Egyes elbeszélések szerint homályosan ugyan, de már korán érzékelték a társadalmi hierarchiát. „A városi [Marosvásárhelyi] zsidó közösség nagyon összetartó volt. Segítették egymást. Mi mindig a gazdagabb zsidó gyerekek elviselt ruháit kaptuk meg, és azokat viseltük. Segítettek ugyan rajtunk, de velünk már nem nagyon álltak szóba, mindig külön játszottunk. Később, amikor aktivistaként elmentem a Hitközséghez, ezt fel is róttam néhányuknak.”¹¹ A munkába állás után a közösség és a szakszervezet szabályai irányították egy fiatal inas vagy munkás életét. „Nyolc órát dolgozhattunk, a szakszervezet nem engedte, hogy tíz órát dolgozzunk. Azzal a két órával elfoglaltam volna egy másik szaktárs helyét. Az építő szakmában nagyon szigorúan vették a szabályok betartását [...] Az építő szakszervezet nagyon szigorú volt ebből a szempontból. Kiközösítették maguk közül azokat, akik túlóráztak, gyűléseken alaposan nekik mentek.”¹²

Körülményeik miatt a munkásgyerekek általában csak az elemi iskolai alapképzésben részesülhettek (1–6 elemi osztály). Az elemi iskolát a pályaválasztás és az inasképzés követte. Többnyire magyar nyelven sajtátították el az alapismereteket, de a román iskolai törvények sajátos értelmezése folytán többen arra kényszerültek, hogy tanulmányaikat román nyelven folytassák. „Gyergyószentmiklóson kezdtem iskolába járni, az alszegi iskolába. Itt végeztem el az első négy osztályt, aztán felmentem a központi iskolába, a piacon túl, mindjárt a nagytemplommal szemben. Ott jártam ki az ötödiket. Aztán jött ez a románosítás, összeszámolták a telepen a gyerekeket. Nekem azt mondták, mivel a nevem

⁹ Koszti G. István, született 1921. JEKGY.

¹⁰ Benke-interjú.

¹¹ Csernovics-interjú.

¹² Benke-interjú.

nem magyar, állami, román nyelvű iskolába kell mennem. A hatodik és a hetedik osztályt román nyelven végeztem el.”¹³

Továbbtanulásra nemigen volt lehetőség, bár a visszaemlékezések alapján többükben is felmerült ez az igény. Mint mondták, hiába bizonyultak tehetségesnek az iskolai évek alatt, pénz híján nem tanulhattak tovább. Életük eme epizódjának felvázolásakor hátrányos helyzetű, kitaszítottságra predestinált emberként ábrázolták önmagukat. „Nehéz időszak volt, a bank elvette a házat, engem meg nem tudtak iskoláztatni. A többieket se egyébként. Én jó tanuló voltam, mégsem sikerült. Nem volt anyagi alap.”¹⁴ Vécsei volt szinte az egyedüli, akinek megadatott a lehetőség, hogy magántanulóként leérettségizhessen. Ez azonban mégis meghiúsult: „1947-ben elvégeztem a nyolc gimnáziumot. Az igazsághoz tartozik, hogy annyira kimerültem az éhezés, az éjszakázás miatt, nem tudtam érettségi elé állni. Nem tudtam, teljesen kivoltam... nem voltam még ötven kilós sem. Ott vagyok különben a tablón, én és egy másik magántanuló... Azt hittem, itt megfeneklek.”¹⁵ Koszti Istvánnak is hasonló emlékei vannak: „1936-ban fejeztem be a hét elemi. A legjobb voltam. A tanfelügyelő javasolta a tanítómnak, hogy biztasson a továbbtanulásra. Pista bácsi, a tanító el is jött hozzánk, és beszélt a szüleimmel. Ők azt mondták, csak most költöztünk ide, nincs elegendő pénzünk. Tudja, nagyon jó anyagi helyzetben kellett lenni akkor ahhoz, hogy elvégezhesen egy gimnáziumot. Anyámnak volt egy barátnője, akinek az öccse tovább tudott tanulni. Ő mondta anyámnak, hogy a fiú taníttatása két pár ökörbe került évente. Nagygazdák voltak. Nekünk nem volt erre lehetőségünk.”¹⁶

Az elemi képzést az inaskodás követte. A munkásgyerek, szülei tanácsai alapján, szakmát és azon belül egy mestert választott, aki mellett elsajátíthatta az illető foglalkozás elméleti és gyakorlati alapjait. A mestertől nemcsak szakmát, hanem gyakran világnézetet, magatartási formákat is tanultak. Szinte mindegyik elbeszélésben felmerül egy-egy karizmatikus mester emlékképe. Az elemi iskolával és az inasképzéssel véget is ért számukra a gyerekkor, hiszen nagyon korán munkába álltak. „Hát az iskola elvégzése után, sőt már előbb megkezdtük a munkát,

¹³ Vargancsik Lajos, született 1916. JEKGY. Az 1920-as években az Erdélyben berendezkedő román határolom gyakran végzett úgynevezett névelemzést. Ennek eredményeként a szerintük nem magyar nevet viselő gyerekeknek román iskolában kellett tanulniuk.

¹⁴ Benke-interjú.

¹⁵ Vécsei Károly, született 1923. JEKGY.

¹⁶ Koszti-interjú.

mert a vakáció alatt, jó kéthónapos vakáció volt, megkezdtük már a streknél [vasúti töltés] a gyomlálást. 13 éves koromban, a hat osztály elvégzése után alkalmaztak munkásnak.”¹⁷

A megkérdezettek elbeszélései azt mutatják, hogy az esetek többségében a vallási neveltetés is kimaradt az életükből, vagy nem hagyott maradandó nyomot. Az inas Vargancsikot, miután kommunista jelszavakat írt a falra, letartóztatták, majd elküldték a falu papjához imádkozni. „El is mentünk egyszer jelentkezni. Láttuk, hogy az egész asztal tele van apró vaspénzekkel. Elmondtuk a papnak, hogy miért küldtek, és hogy miket írtunk a falra. Azt mondta, gyertek minden vasárnap imádkozni, és elengedett. Aztán többet nem mentünk arrafelé.”¹⁸ (Ő többet nem is említette az interjú során a vallás témáját.) Lényegében ugyanez mondható el Csernovics Sámuelről is, aki fokozatosan eltávolodott a szerinte „bigottan” vallásos zsidó környezettől. „A mindennapos vallásos megnyilvánulás volt a reggeli ima. Legalább egy órát kellett imádkoznunk az apánkkal. Csak héberül imádkoztunk. Szombaton pedig templomba mentünk. Ezt megcsinálni és olyan hosszasan, és közben látni, hogy a barátaim mennek futballozni, mennek a Marosra, az kibírhatatlan volt. Mindig ellógtunk, amiért az apánk nagyon megvert. Egyetlen dolog, ami miatt féktelen módon megvert, az imádkozás. Ez odavezetett, hogy mindegyik fiú, mert négyen voltunk, felmondta a szerződést, nem csinálta tovább. Én is, amikor inas lettem, azt mondtam, a nyavalya rontsa ki az egészet.”¹⁹ Koszti István családjában (visszaemlékezése szerint) az apa már teljesen vallásellenes álláspontot képviselt. „Apám mesélt egy érdekes dolgot. Én azóta már nem hiszek a vallásban. A háborúban történt. Egy pap egy emelvényről több ezer katonának prédikált arról, hogy menjenek harcolni, mert aki meghal, annak a lelke a mennybe jut stb. Az oroszok elkezdtek rájuk lőni. A pap elszaladt. Néhány budapesti munkásfiú utána kiáltott, hogy álljon meg, a lelke úgylis a mennybe kerül, minek szaladni. Az apámat nem érdekelte a vallás. Templomba is csak egy évben egyszer ment el, Újévkor, amikor felolvasták az elhalálozottak és az újszülöttek névsorát. Édesanyám vallásos volt, de édesapám nem tűrte. Azt mondta, a papok hazudnak, csak kihasználják az embereket.”²⁰ A vallás interjúalanyaink életében betöltött szerepéről általában is elmondható, hogy többségük két kategória alapján jellemezhető.

¹⁷ Valter-interjú.

¹⁸ Vargancsik-interjú.

¹⁹ Csernovics-interjú.

²⁰ Koszti-interjú.

Az egyik a konformitás, a belső meggyőződés hiánya, ami azonban nem eredményezte a vallással való explicit szakítást; a másik a mimikri, a gyerekek a vallást mint teljesítendő feladatot érzékelték.²¹ Az általunk megkérdezett káderek közül néhány esetében még nem beszélhetünk arról, hogy a vallással teljesen szakítottak volna, de már nem jellemzi őket mély, belső hit. Mások viszont úgy jelenítik meg önmagukat, mint akik még ifjúkorukban szakítottak a vallással.

Szűkebb környezetük zártsága miatt keveset láthattak, tapasztalhattak a világból. A tágabb értelemben vett környezetükről, a nagyvilág eseményeiről a tapasztaltabb, politikai kérdésekben járatosabb munkások beszámolóí alapján kaptak leegyszerűsített, sematikus magyarázatokat. Az ábrázolások alapján nagy tekintélynek örvendett például egy-egy olyan „mesélő”, aki részt vett az első világháborúban, az őszirózsás forradalomban vagy netán a spanyol polgárháborúban. „Ott volt Mihály József, a sapkás, aki nagyon sokat mesélt a Szovjetunióról és a kommunista világról. Részt vett már a Tanácsköztársaság körüli eseményekben is 1919-ben. Azt mesélte, hogy minden munkásnak jobb lesz, és azt is mondta, hogy a Szovjetunióknak annyi repülője van, hogy ha egyszerre szállnának fel, elhomályosítanak az eget.”²² Ezek az információk rendkívül leegyszerűsített világképet alakítottak ki bennük: egy olyan világ képét, ahol a társadalmi jelenségek fehéren-feketén, az elnyomók és az elnyomottak viszonylatában körvonalazódnak.

Annak ellenére, hogy magyar környezetben szocializálódtak, magyar volt az anyanyelvük, és magyarságukat mindvégig hangsúlyozzák, érdekes módon a magyar közigazgatás 1940-es visszatérésére és az azt követő eseményekre nem úgy emlékszenek vissza, mint akkori életüket csak pozitívan befolyásoló tényezőkre. A második világháború okozta lelki és fizikai sérülések, az ezzel járó gazdasági ellehetetlenedés felelevenítése sokkal nagyobb hangsúlyt kapott a visszaemlékezésekben. Benke a visszatérő magyar adminisztrációra is úgy emlékszik vissza, mint ami csak háborúba vitt. „A magyarok bejöveteléről mindenki tárgyalt. A lakosság várt valamit, hogy mi fog történni. Hát nagy valami nem lett belőle, mert én csak katonaságot kaptam és háborút. Mások is sokan... Nem is igazán emlékszem. Az egyik kiment, a másik bejött.”²³ Katonaként többnyire részt vettek harci cselekményekben. Csernovicsnak pedig

²¹ DESSEWFY Tibor: i. m. 100–102. – Dessewffy három kategóriát használ munkájában: a harmadik az identifikáció, a vallással való azonosulás.

²² Csernovics-interjú.

²³ Benke-interjú.

a zsidótörvényekkel, az egyre fokozódó antiszemitizmussal, majd a deportálással kellett szembenéznie. „Én személyesen örültem a magyarok visszajövetelének. Óriási ünnepséggé volt akkor a városban. Suhancként egész nap kint voltam a tömegben, és együtt örültem velük. Aztán az egyik nap édesapám véresen, megverten jött haza. Megjelentek a zsidótörvények, és az üzleteken a feliratok nálunk is.”²⁴ Így a visszaemlékezésben az 1940–1944 közötti időszak történéseit teljesen elnyomják a személyes háborús emlékek és az 1945 utáni változások. Mindez azzal is magyarázható, hogy lényegében akkor váltak közösségük cselekvő alanyaivá, akkor jutottak a társadalmi felemelkedés reális közelségébe.

... Mindig akadályokba ütköztünk... ”

Az eszme varázsa: találkozás a kommunista párttal

1921-ben a Román Szociáldemokrata Pártból levált egy radikálisabb csoport, s létrehozta a Román Kommunista Pártot.²⁵ Rövid időre rá a Székelyföldön is megjelentek az első helyi szervezetek, amelyek kapcsolódtak az RKP központjához. Benke József elbeszélése szerint: „Apám kommunista volt. Alapító tagja volt a kommunista pártnak 1921-ben. Itt a múzeumban ki is volt téve a neve. A vásárhelyi építőmunkásoknak egy tisztagú küldöttsége vett részt a kongresszuson. Őket küldték, hogy alapítsák meg a pártot itt Vásárhelyen.”²⁶

A Székelyföld iparosodottabb részein, főként a Maros menti faipari vállalatok munkásai körében is megkezdődött a szervezkedés. A kommunista eszmék terjesztésében jelentős szerepet játszottak a frontról hazatérő katonák. „A testvérbátyám – mondta Vargancsik – vöröskatoná volt Magyarországon, és részt vett bizonyos eseményekben. Itthon is vörös

²⁴ Csernovics-interjú. – A székelyföldi zsidóság deportálására 1944 tavaszán került sor. A marosvásárhelyi gettóba 7380 zsidót gyűjtöttek össze. Közülük kb. 5500-at magából a városból, a többieket pedig Maros-Torda vármegye nyugati részének és Udvarhely vármegyének a községeiből. A szászrégeni gettó legnagyobb létszáma 4000 volt, közülük közel 1400-an magából a városból valók. A többieket Maros-Torda vármegye keleti részéről és Csik vármegye északi részéről hozták be. A sepsiszentgyörgyi gettó a város zsidó lakosságát, valamint a Háromszék vármegye és Csik vármegye déli részének kisebb községeiből összegyűjtött zsidókat fogadta be, lakóinak száma 850 volt. Részletesebben lásd Randolph L. BRAHAM: *A magyar Holocaust*. I. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1988. 462–464.

²⁵ Részletesebben lásd Dennis DELETANT: *România sub regimul comunist*. [Románia a kommunizmus alatt.] Fundația Academia Civică, București, 1997.

²⁶ Benke-interjú.

maradt, ugye ő tudta, mi is az a forradalom, mit is akartak, hogyan élték akkor. Ezen a vidéken az első kommunisták közé számított. Elkezdték szervezkedni végig az egész Maros mentén, Vaslábán, Alfaluban.”²⁷

Szereplőink mindegyike már gyerekként vagy fiatalelként találkozott, megismerkedett valamilyen formában a mozgalommal. Csernovics a szűkebb lakóövezetében találkozott kommunistákkal, szomszédai és pajtásainak családja révén. „Az eszmékkel felületesen már gyermekkoromban megismerkedtem. Az utcánkban nagyon sok munkás élt. Ezek közül többen illegalisták lettek... Esténként összeültünk az utcánkban és beszélgettünk. Inkább amolyan tömondatokban beszéltek, a tudományosság teljes mértékben hiányzott. Jómagam sem ismertem akkor egyetlen ilyen jellegű munkát sem. Ezek az emberek meséltek nekünk a pártról, hogy miért is harcol. Egyiküknek sem volt tulajdonképpen valamilyen marxista képzettsége.”²⁸ Benke, mint említettem, a szakszervezetekben és az RKP marosvásárhelyi szervezetében tevékenykedő apja és nagybátyjai révén ismerkedett meg a mozgalommal. A gyártelepen felnőtt Valter és Vargancsik szintén családi kapcsolatok nyomán került közel hozzá (utóbbit a bátyja szervezte be), míg Damián Aranka az illegális mozgalomban részt vevő édesapja révén kerül kapcsolatba a kommunista szervezkedéssel. „Édesapám a faiparban dolgozott Maroshévízen, édesanyám a gyerekeket nevelte. Gyergyóba kerültünk, majd 1931-ben édesapám belekeveredett a kommunista mozgalomba. A munkahelyen szervezték többen: Csupor, Gombos stb. A gyűlések, tevékenységek illegálisan volt megszervezve. 1931 vagy 1932-ben lefoglták és bezárták. A többieket is letartóztatták, édesapámat Galacra vitték egy ideig, és édesanyámat a négy gyerekkel együtt kitétték az utcára. Minket, a gyerekeket átvettek a rokonok, édesanyám viszont Galacra ment édesapám után. Különböző munkákat vállalt, mint szakácsnő is dolgozott, amíg aput Vásárhelyre nem hozták. Nem tudom, hogy mi történt a többiekkel. Gyakran mentünk aput meglátogatni, nagyon siralmas látvány volt bilincsből verve látni szegényt.”²⁹

Közös vonás, hogy mindegyik interjúalany igyekezett kidomborítani, hangsúlyozni valamilyen formában illegális múltját, bármennyire jelentéktelen szerepet játszott is a mozgalomban. Ezt a viszonylag később kialakult diskurzust egyfajta önigazolás részeként is felfoghatjuk. Az illegális múlt elismerése tekintélyt, előjogokat és nem utolsósorban anya-

²⁷ Vargancsik-interjú.

²⁸ Csernovics-interjú.

²⁹ Damián Aranka, született 1926. JEKGY.

gi juttatást jelentett. Ennek következtében az 1950-es években az illegális múltra hivatkozó káderek száma igencsak megnőtt. Ezért történt, hogy a párt bizottságokat hozott létre az igazság megállapítására, s így vagy megadták az illetőnek a veterán státust, vagy megvonták tőle. A megkérdezett káderek közül csupán Vargancsiknak ismerték el az illegális múltját. A másik jellemző a hivatalos kommunista diskurzus alap-elemeinek felbukkanása a visszaemlékezésekben. A mozgalommal való első találkozásról, a szimpátia kialakulásáról szóló narratívák ugyanis a hajdani brosrák nyelvezetét, fogalomtárát idézik.

A kommunizmus doktrínája iránti érdeklődést a primer szocializációs közeg váltotta ki elsőként, mint például az osztályalapú frusztráció, a munkásmozgalmi beágyazottság, valamint a kisebbségi vagy az antiszemita diszkrimináció. A már a gyerekkoruk, fiatalságuk alatt kialakult világnézetben önmagukat az esélytelenek, a kizsáoltak, az elnyomottak csoportjába sorolták. A kommunista ideológia, amely részlegesen és nagyon leegyszerűsített formában jutott el hozzájuk, ezzel szemben egyenlőséget, egy igazságosabb jövő képét vetítette eléjük. „A pártot egy olyan szervezetként ismertük, amely harcol a tőke ellen azért, hogy felszabadítsa a munkásokat, hogy a szegények sorsa megjavuljon, ne legyenek élelmezési gondok. A Szovjetunió volt a példakép, hogy ott a kommunizmus hazájában a nép milyen jól él, és hogy milyen erős ez az ország. Ezekben a tételekben olyan gondolatok is voltak, amelyek találtak a mi ösztöneinkkel, mert nyilván mi is meg akartunk szabadulni a nyomortól, a mezítlábaskodástól, a rongyosságtól és nem utolsósorban a kisebbségi megkülönböztetésektől.”³⁰

A fiatal Vargancsik egyfajta megélhetési lehetőségként fogta fel szebeni illegális tevékenységét. „Mindenki adott valamit. Volt egy Kronhauz, egy híres orvos, ez minden hónapban adott 200 lejt. Volt egy pék, Krausz, ez minden második nap adott egy kenyeret. Egy Hegyi Lajos nevezetű cipész megtalálta a cipőmet. Fizetést ugyan nem kaptam, de a megélhetés biztosítva volt. Aztán voltak öreg nénik, mutternek hívtuk őket. Ők adtak szállást és kosztot az illegalistáknak. Tényleg úgy viselkedtek, mint valami anya.”³¹

A szovjet csapatok bevonulásával és a magyar közigazgatás távozásával lehetővé vált, hogy az illegalitás szakaszából kilépő kommunisták a Székelyföldön is szervezkedni kezdjenek. Annak ellenére, hogy a visszatérő román közigazgatás megpróbálta megakadályozni, a Székelyföld

³⁰ Csernovics-interjú.

³¹ Vargancsik-interjú.

legnagyobb városában, Marosvásárhelyen már 1944 szeptemberében megalakult a helyi RKP-szervezet, élén öt tagból álló Ideiglenes Bizottsággal.³² A folyamat a megye és a vidék településein a helyi szervezetek létrehozásával teljesedett ki. A pártnak egyre több odaadó, hűséges pártmunkásra volt szüksége, akik maradéktalanul végrehajtják a központ utasításait, és emiatt erőteljes kádertoborzó kampány indult.³³ A frontról, vagy éppenséggel a deportálásból hazatért munkások előtt ezzel új lehetőség nyílt meg. Egy olyan világ jövőképe tárult fel előttük, amelyet szüleik, szűkebb környezetük remélt vagy amelyért „harcolt” az illegálitás éveiben. Egy olyan világ, amelytől azt remélték, hogy új identitást ad nekik, a társadalomban megbecsült helyük lesz, kezükbe vehetik saját sorsuk irányítását „Azért léptünk be elsősorban, hogy megszabaduljunk egy pár alapvető emberi »nyavalyától«: a szegénységtől, az éhségtől, amely teljesen szétzilálja az emberi szervezetet, a kisebbségi elnyomottságtól. Nekünk teljesen lehetetlen volt kilépni a mi körünkből. Mindig akadályokba ütköztünk, és ez a megszegényítés is szörnyű volt. A román idő alatt a Vasgárda, később pedig a Horthy-rendszer megkülönböztetései. Ez olyan állati dolog volt. Nem ismertek el mint embert. Teljes meggyőződéssel reméltem, hogy a párt a Szovjetunió, a munkásosztály segítségével mindezt megszünteti, Romániában is lesz egy olyan rendszer, amelyben az ember normálisan élhet, kereshet, dolgozhat, lesz étele, lakása, ruhája, nem különböztetik meg, hogy milyen nemzetiségű, nem mocskolják be a lelkivilágát.”³⁴ Mások is úgy látták, az önmegvalósítás egyetlen esélye a párttagság. „Én akkor abszolút zöldfülű voltam a politikában. Balogné, akinek a férje a harmincas években is kapcsolatban volt a mozgalommal, megmondta nekem. Azt mondta, Karcsi, kérje a pártba való felvételét, mert ezt a lépést meg kell tenni. Nagyon sok érvet nem mondott. Sokat gondolkoztam. Fázott az ember ettől a gondolattól, de olyan reménytelen volt a helyzet...”³⁵ Az RKP tagsága 1945-től folyamatosan növekedett Erdély minden településén. Kezdetben a kisebbségiek, magyarok, zsidók aránya jelentősen nagyobb volt, mint a

³² NOVÁK Csaba Zoltán: Înfiiințarea structurii politice a P. C. R. în județul Mureș 1944–1948. [Az RKP hatalmi struktúráinak kiépítése Maros megyében 1944–1948.] In: Anuarul Arhivelor Muresene [A Maros Megyei Levéltár Évkönyve]. Szerk.: BOAR LIVIU. Marosvásárhely, 2003. 277–286.

³³ A székelyföldi káderrekrutációs mechanizmusról részletesebben lásd OLÁH Sándor: Káderrekrutáció a szocializmusban. In: *Fényes tegnapunk. Tanulmányok a szocializmusról*. Szerk.: BODÓ Julianna. Pro-Print, Csíkszereda, 1998. 101–127.; NOVÁK Csaba Zoltán: *Elitváltás a Nyárádméntén 1944–1950*. Egyetemi szakvizsga-dolgozat, BBTE. (Kézirat.)

³⁴ Csernovics-interjú

³⁵ Vécsei-interjú

többségi románságé: A kisebbségek ebben az időszakban a kommunista mozgalomtól remélték sajátos problémáik elfogadható megoldását. Az arányok kiegyensúlyozására 1946–1947-ben került sor.³⁶

A visszaemlékezők úgy ábrázolják, hogy a pártba való belépést ebben az időszakban a személyes kapcsolatok inspirálták. A második világháború előtti illegális aktivisták jól ismerték egymást, meg a telepen dolgozó munkásokat. Közülük keresték meg a tehetségesebbnek ítélt társakat. „Hát ott mind ismertük egymást, akik kommunisták voltak ugye, mert mi az ifjúsági szervezetnek voltunk a tagjai. De ott is összefonódott a dolog [...] arról tudott mindenki, hogy ki mi volt ott a telepen.”³⁷

Ebből a megfontolásból mindannyian szívesen léptek be a pártba; ez 1944–1945 körül szinte zökkenőmentesen zajlott, ha a jelentkező megfelelt néhány minimális feltételnek (paraszti vagy munkásszármazás, tanúkkal bizonyított, tiszta múlt).³⁸ Külön elismerésnek számított, ha valakit egy ismertebb pártvezető személyesen pártfogolt. Valter büszkén emlékszik vissza, hogy őt maga Mogyorós Sándor, az RKP első számú székelyföldi vezetője vette fel: „Engem jól nézzen meg, engem maga Mogyorós Sándor vett fel a pártba.”³⁹

Jellemző, hogy egyesek önként, felkérés nélkül is jelentkeztek. „Amikor hazajöttem, a kommunista szervezet már létre volt hozva. Júliusban jöttünk haza és én szeptember-októberben jelentkeztem, s felvettek.” Másokat pedig már a pártban tevékenykedő munkáskollégák szerveztek be. „Én 1945. március 15-én léptem be a pártba. Miután hazakerültem a háborúból, az építők közül sokat beszerveztek. Felszólítottak néhányunkat név szerint, hogy menjünk el, és iratkozzunk be. Csupán két ajánló kellett, és a munkás emberek között mindig akadt ilyen.”⁴⁰

A párt meghirdette a férfiak és a nők teljes egyenjogúságát. Így a negyvenes évek végétől a térségben is megjelentek az első női káderek. „Be-

³⁶ Az etnikailag vegyes összetételű Maros megye esetében lásd Novák Csaba Zoltán: *Az RKP hatalmi struktúrájának kiépítése*. I. m. Kolozs megye esetében pedig Virgiliu ȚARĂU: *Considerații asupra dinamicii interne a PCR în anii 1944–1946*. Studiu de caz (orașulși județul Cluj). [Az RKP belső dinamikája, 1944–1946. Esettanulmány. Kolozsvár és Kolozs megye.] Anuarul Institutului de Istorie, Cluj Napoca, 1996.

³⁷ Valter-interjú.

³⁸ A háborúból való kilépés után az RKP országos szinten igen csekély tömegtámogatottságra számíthatott. A párttagok létszámának állandó növelése a hatalmi legitimizáció egyik legfontosabb eszköze volt. Ebből a megfontolásból a párt legfelsőbb vezetése, Ana Pauker irányításával igyekezett megkönnyíteni a pártba való felvételt.

³⁹ Mogyorós Sándor (Alexandru Moghioros) – magyar származású, magas rangú kommunista vezető az 1950-es évek Romániájában. Az RKP székelyföldi szervezeteiért felelt. Jelentős szerepet játszott az országos pártvezetés és a székelyföldi pártszervezetek közötti kapcsolattartásban.

⁴⁰ Valter-interjú; Benke-interjú.

kapcsolódtam az UTC-hez [Kommunista Ifjak Szövetsége], de önkéntes voltam, nem alkalmazott. Az UTC ipari részéért feleltem mint aktivista. Közben alkalmaztak. Ezekben a gyárakban az UTC tevékenységéért feleltem. Az ottani szervezeteket irányítottam, a működésüket ellenőriztem, a körzeti iskolákban pionírrá avattam a gyerekeket.”⁴¹

A női káderek kiképzése és pozícióba helyezése újszerű jelenség volt a térség társadalmi életében. Az öröklött társadalmi mechanizmusok megváltoztatása felülről jövő politikai döntés eredménye volt, és a kezdetekben számos nehézséget is okozott. „Én azt mondom, az elején adminisztratív, politikai intézkedés volt. Kiválasztottak, mert elő volt írva, hány nőt kell promoválni. El kell ismernem, hogy volt egyfajta erőszakos jellege is a dolognak. Azt is el kell ismerni, hogy a legtöbben az elején hallgattak, kevesebb szerepük volt.”⁴²

A káderszelekció elsődleges szempontja ebben az időszakban a párt iránti hűség és a megfelelő társadalmi származás volt. A pártnak olyan emberekre volt szüksége, akik még keveset láttak, tudtak a világból, akik képesek voltak naiv, erős hittel szolgálni az ideológiát, akik nem sokat kérdeztek, hanem végrehajtották a felső utasítást. A pártmunkára kiválasztott személyek pedig örömmel csatlakoztak, hiszen mindaddig olyan társadalmi helyzetben éltek, amely szinte lehetetlenné tette számukra az önmegvalósítást. A hatalom most oda emelte őket a társadalmi ranglétrán, ahová mindig is vágytak. A kiválasztás, a párt „megelőlegezett bizalma” a külvilág irányába jelzésértékkel, presztízzsel bírt.⁴³

„Nem mondhatnám, hogy rosszul éreztem magam ebben a bőrben”

A „boldog munkaidők”: a pártmunka

Az új aktivistákat első lépésként fel kellett készíteni a társadalom meghódításáért folytatott harcra, ugyanis az első hullámban csatlakozó káderek zöme semmiféle elméleti vagy gyakorlati felkészültséggel nem rendelkezett. „Én személy szerint nagyon keveset tudtam elméleti szempontból, inkább jelszavakat mondtunk. De mi mondtuk a magunkét. A munkásifjak se voltak képzettebbek, ők is elfogadták, hisz szerették volna, ha jobbra fordul az életük. Tehát a munkánk nem volt tudományos, jelszavakkal dolgoztunk mi kiküldött elvtársak, ugyanis így neveztek minket

⁴¹ Damián-interjú.

⁴² Gálpál Zsuzsanna, született 1930. JEKGY.

⁴³ A „megelőlegezett bizalom” kifejezést Gyarmati György használja. GYARMATI György: A káderrendszer és a rendszer kádere az ötvenes években. *Valóság*, 1991/2. 51–64.

akkor. Ha valaki megkérdezte volna akkor tőlem, hogy mi a szocializmus, fogalmazzam meg tudományosan, nem tudtam volna válaszolni. A marxista alaptételeket sem ismertem.”⁴⁴ Ezért a toborzás mellett az elméleti felkészítés játszott a legfontosabb szerepet. A tehetségesebbnek tartott aktivistákat kiemelték a termelésből és pártiskolába küldték. „Engem az üzemben jelöltek. Az üzem sejtje javasolt. Kiszállt a központból egy kollektíva. Megnéztek, szóba álltak, egy kicsit lekádereztek, az értelmi vonatkozását nézték. A múltam olyan volt, hogy megtudtak mindent tíz perc alatt, és nekem már volt tevékenységem az ifjúsági szervezetben.”⁴⁵

Az a tudás, amit még az elsődleges szocializáció alatt sajátítottak el, nem volt elég a pártmunka elvégzéséhez. Emiatt 1945-től több román és magyar nyelven oktató pártiskola is indult. 1945-ben Maros megyében például kilenc pártiskola működött: Marosvásárhelyen öt magyar és egy román nyelvű, Szászrégenben egy-egy magyar, illetve román nyelvű és Nyárádszeredában egy magyar nyelvű tanfolyam. A tanfolyamok időtartama lehetett két hét, egy hónap és három hónap. Az iskolák tananyaga politikai, ideológiai, gazdasági, gyakorlati-szervezési problémákat dolgozott fel. Néhány cím a marosvásárhelyi pártiskola előadásai közül: A Bolseviek rövid története; Tudományos világnézet; Hogyan készítsünk elő gyűlést vagy akciót?; Hogyan és mit olvassunk?; Mi a sajtó és hogyan dolgozik?; Stratégia és taktika; A nők helyzete a társadalomban stb.⁴⁶

A pártiskolák a káderek életében a másodlagos szocializációs keretet jelentették, részben azért, mert a hivatalos diskurzus elsajátítása új magatartási formák betartására, új eszmék követésére ösztönözte őket.

A rövid tanfolyamok elvégzése után a központi pártszervek a pártmunka különböző területein helyezték el a frissen végzett kádereket. Elsődleges fontosságú volt a vidéki szervezetek kiépítése és a kommunista eszmék terjesztése vidéken. Ezt a feladatot gondosan kiválasztott propagandisták látták el. „Kimentünk terepre, gyakran nagyon távolra, például Sepsiszentgyörgyre, Kézdivásárhelyre, Udvarhelyre, és szerveztük az ifjúságot. Létrehoztuk az ottani szervezeteket, gyűléseket tartottunk, beszédeket mondtunk a pártról, a munkájáról, célkitűzéseiről.”⁴⁷

A káderek a pártutasítások szerint tevékenykedtek. „Jöttek instruktorok, felkészült emberek, akiknek régi munkásmozgalmi tapasztalataik voltak, s megvolt a pártnak is a programja. Voltak kis brosrák, ezek

⁴⁴ Csernovics-interjú.

⁴⁵ Valter-interjú.

⁴⁶ Arhivele Nationale Române. Direcția Județeană Mureș [Románia Állami Levéltár. Maros Megyei Igazgatóság. A továbbiakban ANR. D.] 1945/6. dos. 42. f.

⁴⁷ Csernovics-interjú.

alaján kellett tevékenykedni és gondolkodni.”⁴⁸ Ezt a szellemi függőséget az állandó tanfolyamok, felkészítők tartották fenn. A pártiskolákból kikerült káderek munkájukban igyekeztek betartani a pártfegyelmet, és beilleszkedni a nomenklatúra gépezetébe. A központi szervezet nem tűrt meg ellentmondást, a kiszabott utasításokat maradéktalanul végre kellett hajtani. „Azt nem lehetett mondani, hogy nem; pártfegyelem volt.”⁴⁹

A párttól való szellemi függést egzisztenciális kötődés is kiegészítette. A háborús megpróbáltatások még inkább megnyomorították a szegény rétegeket. A frontról vagy a munkaszolgálatról hazaérkező munkásoknak sokszor a napi betevő megszerzése is komoly gondot okozott. „Hát tudja, hogy volt? Piac már nem volt. Zöldségért elmentünk a bolgárkertészhez, és én kapáltam ki a murkot. Aztán megnézte, és fizettünk azért, amit kikapartam a földből. Máskor pedig kenyérért kellett sorba állnom.”⁵⁰ A párt a kiemelt kádereknek minimális fizetést biztosított, és ami a legfontosabb, az akut lakáskrizis közepette többségüknek sikerült lakáshoz jutnia. „A bukaresti áthelyezésem előtt egy fél évvel kaptam egy lakást itt a Csorgó utcában. Ez itt van a vár mellett. Nem is lakás, inkább egy szoba volt, fürdőszobával. A régi tulajdonos egy Grünfeld volt, hajdani illegalista, aki állítólag elszólta magát a vallatáson.”⁵¹

Az 1945–1947 közötti időszak vidéken is a hatalomért folyó harc jegyében telt. Az alapszervezetek kiépítése és beindítása után az 1946-os választások megszervezése és lebonyolítása volt a legfontosabb feladat. A választások alatt a káderek a párt központi utasításai szerint gyűléseket szerveztek, agitációt és propagandát fejtettek ki.

Az RKP 1948 elején megszerezte a politikai hatalmat. A teljes hatalom birtokában hozzálátott az ország szocialista átalakításához. Az átalakító munkát természetesen ez esetben is a káderek végezték. A megváltozott politikai helyzet lehetővé tette, hogy a párt felülbírálja eddigi káderpolitikáját. 1948-ban megkezdődtek az úgynevezett verifikálások, a káderellenőrzések. A nem megfelelő társadalmi származású – a párt szóhasználatában opportunistáknak nevezett – tagokat és aktivistákat kizárták a pártból.⁵² Az 1945 körül belépő, megfelelő származású és „kimagaslóan” tevékenykedő káderek előtt ezzel újabb lehetőségek adódtak.

⁴⁸ Benke-interjú.

⁴⁹ Valter-interjú.

⁵⁰ Benke-interjú.

⁵¹ Vécsei-interjú.

⁵² Az RKP a hatalom megszerzéséért folytatott harc ideje alatt szinte bárkit felvett a soraiba. Ana Pauker révén még a hajdani Vasgárdisták egy jelentős része is felvételt nyert. A teljes hatalom birtokában azonban a párt hozzálátott sorainak megtisztításához. 1948-ban Dej újrafogalmazta a párt és a nép közötti

Ha tanúbizonyságot tettek hűségükről, őket nem veszélyeztette ez a fajta szelekció. Néhányuknak még az is megadatott, hogy maguk bírálják el más káderek munkáját, eddigi tevékenységét, adott esetben arról döntenek, hogy maradnak-e vagy távoznak a pártból. Az ellenőrzésben részt vevő káderek ez esetben is az előírások alapján jártak el. „Ennek az volt a lényege, hogy a kommunista pártba bekerültek olyanok is, akik nem oda valók voltak, és azokat ki kellett zárni. Hát a párt egy munkáspárt volt ugye, és nem lehet az, hogy volt kizsákmányolók is ott legyenek. Volt Csíkban egy fűrészgyáros, az is párttag volt. Hát összeegyeztethetlen, nem? Őket kizártuk.”⁵³

A hatalomátvételt követő időszak első jelentős eseménye, amelyben a káderek nagy részt vállaltak, az államosítás volt. Az ország gazdasági struktúrájának átszervezése érdekében a nagyobb magánvállalatokat állami tulajdonba vették.⁵⁴ Az államosításra vonatkozó rendeleteket a párt leghűségesebb káderei hajtották végre, a központi bizottság közvetlen utasításai szerint. „Összehívták és azt mondták, hogy holnap reggel államosítjuk Marosvásárhely üzemeit. Ha jól emlékszem, Rangec József⁵⁵ jött le, és ő adta meg az utasításokat. Elő volt készítve minden. Névsor szerint olvasták a vállalatokat, hogy ki hová megy.” Az államosítás végrehajtása általában nem ütközött komolyabb akadályokba, hiszen már mindenki tudta, hogy a kommunista párté a hatalom. „Még most is emlékszem. Elsápadt, nagyon jó szakember volt. Sajnálatos, mondta. Én azt mondtam, nem tudok semmiféle minősítést mondani, ez állami dekretum, amit végre kell hajtani. Én nem mondtam se goromba, se együttérző szót. Olyan kifejezéseket, hogy rabló kapitalista meg stb., én nem használtam... Azt mondta, alárendelem magam, végrehajtjuk.”⁵⁶

A tisztogatást átszervezés követte. Az ellenőrzések és kizárások során kirostált káderek helyének betöltésére megbízható emberekre volt szük-

kapcsolatról szóló tézisét. Ezzel kezdetét vették az úgynevezett tisztogatások, kizárások. A párt feltételezett belső ellenségeit, a nem megfelelő származású tagokat kizárták. Részletesebben lásd Stelian TĂNASE: *Elite și societate. Guvernarea lui Gheorghiu Dej, 1952–1964.* [Elitek és társadalom. Gheorghiu Dej kormányzása. 1952–1964.] Humanitas, București, 2000.

⁵³ Benke-interjú.

⁵⁴ OLTI Ágoston–GIDÓ Attila: A legfontosabb termelőeszközök 1948-as államosítása Csík- és Udvarhely megyékben. In: *Autonóm magyarok? Székelyföld változása az „ötvenes” években.* Szerk.: BARDI Nándor. Pro-Print, Csíkszereda, 2005. 112–147.

⁵⁵ Iosif Rangheț – magas beosztású román kommunista vezető. Aktív tagja volt a román illegális mozgalomnak. Moszkvában tanult és tevékenykedett a két világháború között. 1945 után az RKP Bánsági Tartományi szervezetének volt az első titkára, majd az RKP Központi Bizottságának lett a tagja.

⁵⁶ Vécsei-interjú. – Államosított üzem tulajdonosáról van szó.

ség. A káderek egy része a regionális központban, Marosvásárhelyen szerzett vezető pozíciót, néhányuk előtt megnyílt az út a központi vezetőséghez, Bukarestbe. Az új pozíciók elfoglalása minden esetben bukaresti továbbképzéssel kezdődött. A kádereket vagy elméleti képzésre küldték a „Zsdanov” pártegyetemre, vagy a Stefan Gheorghiuról elnevezett szervezési felkészítés céljából. A legtöbben büszkén emlékeznek vissza erre az időszakra. „Bukarestből jött ide egy Román Bandi nevezetű ember. Kiszemeltek, kiválogattak olyanokat, akiknek volt aktivitásuk. Előzőleg olyanokat vittek el, akiknek semmiféle tapasztalatuk nem volt. Nekem volt a legnagyobb tapasztalatom a kiemelték közül, mert 1945 áprilisától a pártapparátusban dolgoztam.”⁵⁷ A „Zsdanovon”, az RKP legfontosabb ideológiai központjában tanulni olyannyira nem számított hétköznapi dolognak, hogy a gyakorlati képzést előtérbe helyező Stefan Gheorghiu Egyetemen szemben is presztízselőnyt élvezett a „diákok” körében. „A Zsdanovon képezték azokat, akik az ideológiai fronton harcoltak; a Stefan Gheorghiu pedig azokat, akik a szervezeti munkával, ahogy mi mondtuk, a bunkókat.”⁵⁸

A pártegyetemen eltöltött időszakot csaknem automatikusan követte a társadalmi ranglétrán való emelkedés. Az RKP legfelsőbb oktatási tanintézetéből kikerülve jóformán mindenki jelentős pozícióra számíthatott a pártban vagy a társadalomban. Ezen időszak alatt teljesedett ki a másodlagos szocializáció. A káderek kapcsolatba kerültek az RKP legfelsőbb szintű vezetőivel, ideológusaival, az egyetemi kollégiumban az ország minden régiójából érkező káderekkel. A pártegyetemek szigorú előírások, törvények alapján működtek. Napközben a hallgatóktól vasfegyelmet követeltek: „Ami érdekes volt még az iskolában, az volt, hogy nagyon nagy vasfegyelem volt. Napközben senki sem hagyhatta el az iskola épületét, csak este. Itt olyan előadók adtak elő, mint Ana Pauker, Luka László. Ők szabadon adtak elő, Luka a gazdasági kérdésekről, Pauker a külpolitikáról tartott előadásokat. De Nicolescu Mizil csupán felolvasta az előadását. Mondtam a mellett ülőknek, ezt nem kell jegyzetelni, ez megvan a Szovjetunió Kommunista Pártjának történetében. Răutu is meglátogatott, tiszteletét tette, és a pártkönyvkiadó igazgatója, Tismaneanu is, a fia Amerikában van.”⁵⁹

⁵⁷ Benke-interjú.

⁵⁸ Vécsei-interjú.

⁵⁹ Uo. – Ana Pauker (Rabinsohn Hana) (1893–1960) moldovai zsidó családban született. Korán bekapcsolódott az illegális mozgalomba, ahol fontos vezetői tisztségeket töltött be. A két világháború között hosszabb időt töltött Franciaországban, majd a Szovjetunióban. A Komintern Végrehajtó Bizottságának tagja. 1944-ben tért vissza az országba a Vörös Hadsereggel, Sztálin teljes bizalmát élvezve, az RKP első

A párt a tanulmányok idejére ingyenes szállást, étkezést biztosított és esetenként változó összegű anyagi támogatást nyújtott a hallgatónak. A bánásmód, az oktatás, a pontosan megszervezett szabadidő, a „nagyok” állandó jelenléte tovább erősítette a kiválasztottság tudatát – pontosabban azt, hogy valaki egy elit közösség tagjának tudja magát. „Meg kell adni, válogatott cigánylegények voltak, ahogy mondják népiesen. A kosztunk erdélyi koszt, pincérek szolgálták fel. Rendes ennivalót kapunk. Egyes regáti ételeket is bevettek. A szállás megfelelő volt, zuhanyzóval ellátva. Volt egy volleycsapat is, én a tagja voltam.”⁶⁰

A kétéves egyetemi élet személyes és szakmai kapcsolatokat szült, amelyeket a későbbiekben kamatoztatni is lehetett. „Sok kollégámból jelentős ember lett. Amikor én a katedrán dolgoztam, lejött egy ellenőrző brigád, hát ki vezette, egy Tiberian nevezetű volt kollégám. Egy brassói fiú sokáig a Stefan Gheorghiu rektora volt. Nagyon sokan kerültek az akadémiához. Mások a minisztériumokba kerültek.”⁶¹

Interjúalanyaink legtöbbször ebben az időszakban alapított családot. Olyan nőket vagy férfiakat választottak társul, akiket már ismertek, akikkel egy nyelven beszéltek. „A feleségemmel úgy ismerkedtem meg 1949-ben, hogy eljött Régenbe a nagynénjéhez... Megismerkedtünk. Mondtam, én sok időt udvarolni nem tudok, de nekem tetszel, szeretlek. Jegybe léptünk. Lelevelezte a szüleivel, hogy mi történt. Az anyja és az apja is párttagok voltak, s garanciát láttak bennem, beleegyezésüket adták.”⁶² Az 1949-ben férjhez menő Damián hasonló módon választott férjet „1949-ben férjhez mentem. A férjem titkár volt az UTC-nél. A fér-

számú vezetőjeként. 1948–1952 között Románia külügyminisztere. 1953-ban jobboldali elhajlással vádolták meg. Letartóztatták, eltávolították a pártból és haláláig házi őrizet alatt tartották. (Robert Lev: *Gloria și decădere* Anei Pauker. [Ana Pauker tündöklése és bukása.] Polirom, Iasi, 2002.) – Luka László (Vasile Luca) – Az RKP magyar származású, meghatározó vezéregyénisége. Mozgalmas illegális háttérrel a 1940-es években a Szovjetunióban tevékenykedett, a Vörös Hadsereg tisztjeként. 1944-ben tért vissza a Vörös Hadsereggel. Szoros kapcsolatot ápol Ana Paukerrel, aki mellett az RKP befolyásos vezetője lett. Több tisztséget is betöltött a pártban és nagy tiszteletnek örvendett az erdélyi magyar kommunisták körében. Gazdasági miniszteri tisztségben ő irányította az 1947-es, 1948-as romániai pénzügyi reform végrehajtását. A Paukerrel való kapcsolata miatt ő is az RKP-n belüli frakcióharc áldozata lett. 1953-ban letartóztatták, megfosztották párttagságától és börtönbüntetésre ítélték, ahol eddig tisztázatlan körülmények között meghalt. – Paul Nicolescu Mizil 1945-ben lépett be a kommunista pártba, ahol fényes karriert csinált. Pályafutása alatt fontos párt- és kormányfunkciókat töltött be. 1955-től az RKP Központi és Elnöki Bizottságának tagja. 1972 és 1975 között a Minisztertanács alelnöke és oktatásiügyi miniszter. 1975-től 1981-ig miniszterelnök-helyettes.

⁶⁰ Vécsei itt röplabdacsapatról beszél.

⁶¹ Vécsei-interjú.

⁶² Valter-intrejú.

jemet, mivel kereskedelmi érettségije volt, a katonaságban bevették »szekusnak«. Két hónap múlva megjelent tiszt ruhában, annak ellenére, hogy én nem szerettem az egyenruhákat.”⁶³ Mások tanfolyamokon, a pártmunka során ismerkedtek meg jövődöbeli társaikkal.

Kádereink az ötvenes évek elején, a pártegyetemek elvégzése után új, magasabb beosztásokat kaptak. A két konvertálható érték, a párthűség és a pártiskolában szerzett tudás birtokában elfoglalták a számukra kijelölt új munkahelyeket; a társadalomban betöltött, kiemelt vezető szerepük immár teljesen nyilvánvalóvá vált. A MAT pártiskolájának rektori tisztsége vagy a MAT TB-tagsága, vagy a tartomány propaganda osztályának titkári funkciója jelentős hatalommal ruházta fel betöltőjét a helyi társadalom felett. Egyesek számára olyan fényes karrierlehetőség is adódott, mint a konzuli tisztség. Benke 1951–1953 között Románia törökországi konzulja volt.

A párt ebben az időszakban hivatalosan osztálypolitikát hirdetett, amelynek jegyében a nemzetiségi megkülönböztetés teljes mértékben háttérbe szorult.⁶⁴ A káderek kiválasztása is osztályszempontok alapján zajlott le. Interjúalanyaink ezt a korszakot pozitívan, a tolerancia korszakaként elevenítik fel. Benke a bukaresti tartózkodása alatti hangulatról úgy emlékezik meg, mint az újjáépítés időszakáról, amikor csak a munka volt a fontos mindenkinek. „Mi a pártiskolától messze laktunk, a Dimbovita mellett, és onnan mentünk sorba forradalmi énekeket énekelve, keresztül Bukaresten 1948-ban. Vonultunk keresztül a városon, és énekeltünk, magyarul, románul, habár románul nem nagyon tudtunk. Az emberek nézték, mi van ezekkel, de nem szóltak semmit ellenünk. Mentünk önkéntes munkára az új központi bizottság épületéhez.”⁶⁵ Az ötvenes évek eleje tehát a tolerancia időszakaként jelenik meg a visszaemlékezésekben. „Nem gondolkoztunk akkor, hogy ki magyar, ki román vagy zsidó. Ez nem volt szempont. Azt mondták, hogy ez egy nemzetközi ügy, közös ügy. Ha nem hívták fel a figyelmet, nem nagyon foglalkoztunk ezzel a kérdéssel.”⁶⁶ Az ilyen visszaemlékezéseket több

⁶³ Damián-interjú. – A „szeku” a Román Államvédelmi Hatóság, a Securitate rövidített elnevezése.

⁶⁴ Az RKP kisebbségpolitikáját 1945 után a Szovjetunióhoz és a Keleti Tömbhöz való tartozás határozta meg. Erdély Romániához való visszacsatolásának egyik feltétele a magyar kisebbség jogainak biztosítása volt (például különböző kulturális és nyelvhasználati jogok). A politikai döntések regionális végrehajtásával a párt a helyi közösségekből kiemelt kádereket bízta meg. A hivatalos propaganda elítélte a nacionalizmust és a népek közötti egyenlőséget hirdette. A magyar származású káderek kiemelésével és pozícióba juttatásával ebben az időszakban kialakult bizonyos társadalmi szegmensekben egy lehetséges integráció jövőképe.

⁶⁵ Benke-interjú.

⁶⁶ Vécsei-interjú.

tényező is magyarázza. Egyrészt jelentős hatással van az elbeszélésekre a korabeli brosúra-diskurzus, amely a nemzetiségek békés együttműködését és együttélését hirdette. Másrészt nosztalgikusnak tűnhet a visszaemlékezőknek ez a korszak azért is, mert az ötvenes években a székelyföldi magyar kommunista káderek egy viszonylag privilegizált helyzetet élveztek. Az 1952-ben létrehozott MAT, ha politikai szempontból nem is volt autonóm, mégis viszonylag nagy számú magyar kádernek biztosított privilegizált politikai státuszt egy olyan nagy kiterjedésű közigazgatási egységben, ahol a magyar elem dominált.

Azt, hogy a párt kiválasztotta őket, az integráció, az önmegvalósítás lehetőségeként fogták fel. Az első lépés ekkor az volt, hogy a román nyelvet megfelelő szinten elsajátítsák. „Volt Nagyváradról egy Rác János. Ő egy év után feladta, mert nem tudta megtanulni a román nyelvet. Én egy év alatt annyira mentem, hogy a legjobbak között voltam, ez az igazság. Én jó tanuló voltam, már nem röhögtek, amikor én beszéltem. Amikor először megszóltam, olyan általános derűtség volt, azt hittem, összedőlnek a falak. Aztán megszokták. Megszokták. Én mondtam jó magyaros hangsúllyal a román szavakat.”⁶⁷ Interjúalanyaink úgy látták, hogy egyfajta kapocs-szerepet töltöttek be a román állam és a magyar közösség között. „A konferencia, ugye, magyarul folyt, de aki tudott, az beszélt románul is. Nagyrészt Fazekas János fordított Dejneke, én és Csupor is fordítottunk.”⁶⁸ A hatalom által kínált identitást elfogadták és boldogan azonosultak, hiszen „...legyen bármilyen monoton az együttes lét és kemény az azt szabályozó külső szociológiai szabályrendszer, az egyén számára a közösségben visszaszerzett identitás euforiztikus élményt jelent”.⁶⁹ Valter István elmondása szerint: „Nem mondhatom, hogy nem csináltam szívesen, jól éreztem magam a bőrömben...”

A pártegyetem elvégzése után a káder életét a párt által kiszabott munkakör határozta meg. A kapott szellemi és anyagi javakért cserében a kádereknek a nomenklatura gépezete hasznos alkatrészévé kellett válniuk. A pártegyetemen szerzett tudást konvertálniuk kellett, munkájukkal közvetítették és végrehajtották a párt központi utasításait. „A rajonoknak utasításokat adtunk ki. Megbeszéléseket folytattunk a rajoni

⁶⁷ Uo.

⁶⁸ Valter-interjú. – Fazekas János az 1960-as évek egyik meghatározó, magyar származású kommunista vezetője, a Központi Bizottság tagja. 1965 után lényegében ő közvetít a pártvezetés és az erdélyi magyarság között. – Gheorghe Gheorghiu-Dej régi illegális kommunista. 1945 és 1965 között, az RKP és Románia első számú vezetője. – Csupor Lajos székelyföldi illegális kommunista. 1945 után különböző székelyföldi pártszervezetben lát el vezető tisztséget. 1952–1960 között a MAT első titkára.

⁶⁹ DESSEWFY Tíbor: i. m. 199.

titkárokkal vagy a propagandatitkárokkal. Továbbképzőkre küldtük őket...⁷⁰ A megszerzett tudástól és a beosztástól függően a káderek egyre több munkát kaptak. Egy tartományi alelnöknek például rengeteg feladattal kellett megbirkóznia: „Koordináló tevékenységet folytattam. Koordináltam a szociális tevékenységeket, a munkaügyet és az ellátást, és feleltem az egészségügyért és a tanügyért. Ez azt jelenti, hogy megnéztem a programjaikat, részt vettem a kiértékeléseken, egyes városi plenáris üléseken, véleményeztem a tevékenységüket.”⁷¹

A visszaemlékezők úgy ábrázolják, hogy a pártmunka, a központi követeléseknek való megfelelés kitartó, megfeszített munkát igényelt, egy-egy feladat gyakran teljes napokra lekötötte energiájukat. „A napi munka az volt, hogy reggel be kellett menni, attól függ, nyáron hétre, télen nyolcra. A munkaidő gyakorlatilag korlátlan volt. Nem volt leszögezve, mikor mehetsz haza. Én rendszerint este tizenegy körül mentem haza, miután elvégeztem a rám bízott feladatokat. Nagyon sokat kellett ellenőrizni a rajonokat, kilenc rajon volt.”⁷² Ennek következtében nagyon kevés időt tudtak a családjukkal tölteni. Előfordult, hogy valakit más városba helyeztek át, s a család nem is tudta követni a családfőt.

Az elvégzett munkáról állandó visszajelzést vártak és kaptak. Az, hogy szellemileg függtek a párttól, nagyon felértékelte a központi vezetőket, akikre általában nagyon nagy tisztelettel emlékeznek vissza. Ebbe a csoportba tartoznak az ötvenes évek magyar származású vezetői: Luka László, Mogyorós Sándor, de ide sorolhatjuk a Dej-időszak több más kommunista vezetőjét is, Pauker Annát, Goldberger Miklóst, Rangetet stb. Az egyik visszaemlékező élete fontos momentumának tartja a Mogyorós Sándorral való személyes találkozást. „Mogyorós lejött egyszer, és én olvastam. Délben sem mentem haza, minek menjek haza? Ott a kántinban adtak valami gyenge ételt, megettem, és ott maradtam. És olvastam, s azt mondja, hát te fiam, mit olvasol? Mondom, Mogyorós elvtárs, a Kommunisták Kiáltványát! S milyen? Hát nagyon érdekes, nem volt még soha életemben ilyen, a Kommunisták Kiáltványának van egy varázsa, el kell ismerni... S megsimogatta a fejemet, jól van. Aztán továbbment. Ő is így csellengett ebédidőben, és megnézett.”⁷³

A román származású kommunista vezetők iránti tiszteletet, szinte rajongást befolyásolta, hogy az illetők nemcsak tanult emberek voltak,

⁷⁰ Valter-interjú.

⁷¹ Gálpál-interjú.

⁷² Vécsei-interjú.

⁷³ Uo.

hanem a magyarokkal is jó viszonyt ápoltak. Sok román kommunista jól beszélt magyarul, s megbecsülte a magyar kádereket.

A párttagyetem elvégzése mellett, illetve utána többen is igyekeztek letenni az érettségi vizsgákat és elkezdni az egyetemi tanulmányokat. A párt lehetővé tette számukra, hogy munka mellett tanuljanak: az úgynevezett látogatás nélküli formában nem kellett részt venniük az egyetemi foglalkozásokon, többnyire csak az időszakonként megtartott vizsgákon kellett megjelenniük. Az ötvenes évek végére emiatt a káderek többsége leérettségizett, egy részük pedig egyetemi oklevelet szerzett. „Beiratkoztam magyar nyelvre Kolozsváron. A felvételem sikerült a nappali tagozatra, de végül a látogatás nélkülit választottam, hisz dolgoznom kellett... Jár-tam vizsgázni, elértem a hatodik évbe, és aztán államvizsgáztam.”⁷⁴

„Tudja, mi úgy voltunk, hogy a lejtőn felfele is lehetett lefelé menni”

A vég

A káder és a párt közötti kapcsolat felülről értelmezett kategória volt, és az esetenként kialakult jó elvtársi kapcsolatok dacára a kölcsönös bizalmatlanság jellemezte.⁷⁵ A párt állandó visszajelzést követelt az elvégzett munkáról, és állandóan ellenőrizte végrehajtóinak tevékenységét. „Igen, lejöttek Bukarestből, bíráltak, utasításokat adtak, megmondták a hibáinkat. Volt, amikor elfogadták a javaslatainkat, volt amikor nem.”⁷⁶ Az elvégzett munka minőségét mindig a felsőbb szerv bírálta el, a káderek megítélése viszont az RKP bel- és káderpolitikájának függvényében alakult. A belpolitikai helyzet és az RKP irányelvei módosulásával változtak a káderekkel szemben támasztott követelmények. Egy-egy politikai irányváltás általában nagyobb méretű tisztogatáshoz vezetett. A székelyföldi káderek e csoportja, mint említettük, megfelelő származása és lojalitása folytán átvészelte az 1948-as nagy tisztogatásokat.

1952-ben véget ért az RKP-n belüli frakcióharc a Dej által vezetett hazaiak és az Ana Pauker körül tömörülő moszkoviták között, az előbbinek a győzelmével.⁷⁷ Pauker és Luka László bukását a deji irányvonal

⁷⁴ Csernovics-interjú.

⁷⁵ GYARMATI György: i. m. 61.

⁷⁶ Gálpál-interjú.

⁷⁷ Dennis DELETANT: i. m.; Robert LEVY: i. m.

arra is felhasználta, hogy a bizalmából kikerült vidéki kádereket is lecserélje. 1952–1953 az az időpont, amikor a kizárások elérik interjúalanyaink csoportját is. 1952-ben több olyan székelyföldi káder is lekerült a párt bizalmi listájáról, akik személyes kapcsolatban álltak az említettekkel.⁷⁸ Vargancsikot is ekkor menesztették a pártvezetésből. „S akkor voltak ezek a Luka László-ügyek, Luka László, s Pauker Anna... Amikor Lukaékkel és Paukerrel volt ez a baj, én felszólaltam itt Vásárhelyen, a gyűlésen, Mogyorós is itt volt. S kérdeztem, hogy ha így van, és bírálták őket, vagy, hogy ha baj van velük, akkor segítettük-e őket, mert az lenne a cél, hogy megmentjük őket. S akkor Mogyorós azt mondta, hogy vizsgálják ki az én ügyemet is, mert én amolyan megalkuvó lennék a pártmunkában. Ezért szépen onnan is leváltottak.”⁷⁹

Csernovicsot szintén az ötvenes évek elején tanácsolták el a továbbtanulástól, ezzel derékba törve pártkarrierjét. „Mehettem volna a Zsdanov-főiskolára, minden rendben volt, a származás stb. A gond az volt, hogy Nyugaton szabadultam és így a sztálini kitételeknek nem feleltem meg. Eltanácsoltak, ki akartak tenni az aktívából, termelésbe akartak helyezni. Ez törést okozott a lelkemben. Mondtam két aktivistának, engem mellbeverték egyszer, mert zsidó vagyok, mellbeverték a horthys-ták, a náci, most mellbevernek a kommunisták. Hát igazságos ez? Azt mondták, nem tehetnek semmit, ez Sztálin elvtárs utasítása.”⁸⁰

A regionális pártszervezeteknél és a központban dolgozó kádereket felmentették politikai beosztásukból és többnyire „ártalmatlan” funkcióba helyezték őket, a politikán kívüli szférába, a gazdaságba, oktatásba, útkarbantartáshoz, mozivállalathoz stb.

A Sztálin halála utáni szovjet pártpolitikai változásokkal az RKP nem értett egyet. A szovjet nyomás ellensúlyozása és saját hatalma megzsidóvá válása végett a Dej által vezetett RKP egyre inkább az úgynevezett nemzeti szocializmus útjára lépett. Az 1956-os magyar forradalom erdélyi kihatásai, a szovjet csapatok távozása fokozatosan változtatásokat eredményeztek az ország belpolitikájában, és a káderpolitikában is. Az internacionalizmus bizonyos jegyeit felváltották a nemzeti szocializmus jelszavai.⁸¹ Ugyanerre az időszakra tehető viszont a már szakkép-

⁷⁸ NOVÁK Csaba Zoltán: A Magyar Autonóm Tartomány elitjének kialakulása és megszerveződése. I. m.

⁷⁹ Vargancsik-interjú. – Ugyanekkor váltják le tisztségéből például Marosvásárhely első kommunista polgármesterét, Soós Józsefet is.

⁸⁰ Csernovics-interjú.

⁸¹ DENNIS DELETANT: i. m.; STEPHEN FISCHER GALATI: *România în secolul al XX-lea*. [Románia a 20. században.] Institutul European, 1998.

zetséggel, komoly (helyi vagy moszkvai) egyetemi felkészültséggel rendelkező új politikai elit megjelenése is. A ceaușescui hatalomátvételt jelentős kádercsere követte. Az egyeduralomra törő Ceaușescu fokozatosan eltávolította a pártvezetésből a régi társakat, és új, megbízható elemekkel helyettesítette őket. A negyvenes–ötvenes évek kádereit, annak ellenére, hogy mindig lelkesen végrehajtották a párt politikáját, egyre inkább megbízhatatlanként kezelték. Megkezdődtek a kádercserék, az áthelyezések. A változások szele elérte a Székelyföldet is. Átszervezték a MAT-ot, a régi vezetőket leváltották. „1962–64-ben elvitték Csuport, s kezdődött az erőszakos asszimiláció.”⁸²

A káderek életútjában a hatvanas évek első fele negatív időszak. Az a rendszer, amely hűségükért hatalmat adott nekik, jelezte, hogy nincs már szükség rájuk. Ez teljesen megrendítette az addig odaadó pártharcosokat. Leváltásukat a román nacionalizmus felerősödésével, a MAT kulturális, gazdasági, politikai intézményeinek elrománosításával kapcsolják össze. „Kisemmizték a magyar kádereket. Leváltottak azért, hogy románosítsák ezt a vidéket. A hit teljesen megroppant bennem. Hát nem ezért harcoltunk, nem ezt hirdettük. Egyet hirdettünk, és más valósult meg. Annyira kiábrándított!”⁸³ A leváltásukban egyértelműen nemzetiségi politikát látnak. „Nyilvánvaló, hogy a háttérben a nemzetiségi kérdés állt... A magyarokat, zsidókat, akik eddig tömegesen voltak magasabb beosztásban, tömegesen kisépérték.”⁸⁴ A nemzetiségi kérdés mint probléma ettől a momentumtól jelenik meg a megkérdezettek élettörténetében. A hatvanas évek változásait a párt nemzetiségi alaptételeinek megváltoztatásaként élték meg.⁸⁵

Az RKP elsősorban a politikai vezetésből távolította ezeket a kádereket, s jelentéktelenebb kulturális, gazdasági pozíciókba helyezte őket. „Hónapokig nem nagyon tudták, hogy hova tegyenek. Antalffy volt a megyei néptanácsnak az egyik vezetője, alelnöke. Végül aztán odatettek a mozivállalat igazgatójának, megyei igazgatójának.”⁸⁶ Mások építkezési vállalatokhoz, az útügyhöz, vagy a tanügybe kerültek. A politikai életből való kikerülést mindenképpen negatívan élték meg. Egyfajta rezignációval vették tudomásul a párt döntését. „Tudja, mi úgy voltunk, hogy

⁸² Valter-interjú.

⁸³ Uo.

⁸⁴ Vécsei-interjú.

⁸⁵ Az RKP korabeli nemzetiségi politikája többnyire feltáratlan problémakör, nagyon sok a megválaszolatlan kérdés. Ahhoz, hogy a magyarsággal szembeni politikai döntéseket tanulmányozhassuk, szükség van a bukaresti levéltárak állományainak kutatására is.

⁸⁶ Vargancsik-interjú.

a lejtőn felfele is lehetett lefelé menni” – emlékszik vissza a hajdan konzulként is tevékenykedő Benke, akit első lépésként visszahívtak a külügyminisztériumhoz, majd a Marosvásárhelyi Építkezési Tröszt igazgatójává nevezték ki.⁸⁷

A pártstruktúrába való visszakerülés egyedi esetnek számított és csak nagyon kevés kádernek adatott meg. „A propaganda osztálytól átkerültem a mozivállalathoz, mint igazgató. Ott két évet dolgoztam. Aztán egy döntés értelmében újra promováltak a megyei pártbizottság titkárának. Ez úgy történt, hogy egy fenti utasítás szerint egy nőt kellett promoválni.”⁸⁸

*

A Román Kommunista Párt 1944-től, a hatalomért folytatott harcban Székelyföldön bizton számíthatott a helyi káderekre, elsősorban a munkás-, szegényparaszti származású aktivistákra. Az osztályalapon történő szelekció egyéni törekvéseik megvalósításának illúzióját ébresztette a párt szolgálatába álló káderekben. A világról keveset tudó, a társadalmi hierarchia alján elhelyezkedő munkáskáderek egy új jövő és a személyes vágyaik megvalósításának reményében már 1945-ben csatlakoztak a párthoz. A tehetségesebbnek ítélt aktivistát kiemelték a termelésből és pártiskolai képzésben részesítették. A pártiskola és az azt követő pártmunka kiegészítette az elsődleges szocializációt, társadalmi megbecsülést és egy új identitást eredményezett a káder életében. A pártiskolákban szocializálódott aktivisták a párt iránti szellemi és anyagi függőség tudatában igyekeztek pontosan, a leírások, utasítások alapján ellátni a rájuk bízott feladatokat. A kádereket az elvégzett munka és a rendszerhez való lojalitás alapján ítélték meg. Az elbírálás normái a központi vezetés belpolitikai váltásával párhuzamosan változtak. A kommunista pártra jellemző személyes kapcsolatrendszer erőssége miatt a különböző belső frakciók és irányvonalak bukásával párhuzamosan a vidéki elitel kiépített kapcsolatrendszer is csődöt mondott. A székelyföldi kommunista elit megítélésében is nyomon követhetjük ezt a jelenséget. Az 1948–1949-es kizárásokat követően, majd Pauker és Luka bukásával újabb kizárásokra került sor, ami sok székelyföldi kádert is érintett. Romániában a különutas politika, az úgynevezett nemzeti szocializmus megerősödése és az ehhez kapcsolódó átszervezések elitcserével is jártak. Így a székelyföldi káderek jelentős részét leváltották fontos párt-

⁸⁷ Benke-interjú.

⁸⁸ Gálpál-interjú.

beosztásaiból, s különböző jelentéktelen gazdasági, tanügyi tisztséget kaptak kárpótlásul. Az egyéni visszaemlékezések töréspontját képezi ez az időszak. A pártnak ez idáig szinte vakon engedelmeskedő káderek kisemmizettnek érzik magukat. Ráadásul a ma is egyszerű tanügyi vagy hivatalnoki nyugdíjból élő hajdani kádereknek nem sikerült régi társadalmi státusukat gazdasági vagy politikai tőkévé konvertálniuk. Megjegyzendő, hogy bíráló megjegyzéseik inkább a párt nemzetiségi, mintsem politikai, gazdasági orientációjára vonatkoznak.